

ԱԼԼԱՎԵՐԴՅԱՆ ՍԻՎԱ

(ԵՊՀ)

ՆԱԲԵԿԱՅՈՒ ԵՎ ՌՈՒՄԻ ՊՈԵՏԻԿԱՅՈՒՄՍՈՒՐԲ ԳՐԶԵՐԻ
ԱՐՏԱՅՈԼՄԱՆ ԽՆԴՐԻ ՇՈՒՐՋ («ՄԱՏՅԱՆ», «ՄԱՍՆԱՎԻՆ»)

Գաղտնիք չէ. որ դարեր ի վեր, Նարեկացու «Մատյանը» հայ ժողովրդի կողմից դիտվել և պաշտվել է որպես Սուրբ Գիրք: Ավելին, ժողովրդի համար այնքան սիրելի ու հրաշքների գործող «Նարեկը» երբեմն նույնիսկ Աստվածաշնչին է վախարհներ: Գաղտնիք չէ նաև այն, որ Նարեկացու «Մատյանը» կրել է «աղոթքների գիրք», «աղոթքների մատյան» անվանումները, և նրանում աստվածաշնչյան թեմաներ, մոտիվներ ու ռեալան ձևեր հայտնաբերելը ամենևին էլ ջանքեր չի պահանջում: Անդրադառնալով Ռումիի «Մասնավիին»՝ պետք է նշել, որ այն «բոլոր ժամանակների խոշորագույն հոգևոր ստեղծագործությունն է»²: Իր իսկ՝ հեղինակի բնորոշմամբ այն «Աստվածային Մասնավի գիրքն»³ է:

مثنوی ما دکان و دانه است غر واحد هر چه بینی آن بت است⁴

Մեր Մասնավին միաստվածության շտեմարան է,

Բացի Աստծուց ինչ-որ տեսնես այնտեղ, դա անիրական է:

Այս կապակցությամբ, ամենից ուշագրավ գնահատականը տալիս է 15-րդ դարի բանաստեղծ Աբդ-օլ-Ռահման Ջամին.

مثنوی مولوی معنوی هست قرآن به زبان پہلوی⁵

Մոլավիի⁶ հոգևոր Մասնավին,

Հենց Ղուրանն է պարսից լեզվով:

Երկու պոետներն էլ հազեցած են սուրբգրային աղբյուրների թեմաներով և պատկերներով, սակայն նրանցից յուրաքանչյուրը դա կատարել է յուրովի ու ինքնատիպ: «Մասնավիում» տեղ են գտել Ղուրանի և իսլամական սրբերի ու իմամների խոսքերը, հաղիսներն ու մանրապատումները, ինչպես նաև Մարգարեների ու երկնային սրբերի

խոսքերն ու նրանց մասին հայտնի ավանդապատումները, որոնց հետոն ճիշտ չունի ու ոգի է հաղորդել: Միևնույն ժամանակ «Մասնավի»-ի սովորական ընթերցողն առաջին հայացքից կարող է ենթադրել, որ նման մի ստեղծագործություն, որը ծայրից ծայր լի է գանազան պատմվածքներով ու առակներով, չի կարող հոգևոր ու աստվածային լինել: Սակայն 'Լուրանին ու «Մասնավիին» ծանոթ ընթերցողն, անշուշտ, կռահում է երկու գրքերի միջև եղած աղերսները, որոնք «Մասնավիում» հաճախ հանդես են եկել ոչ թե ուղղակի մեջբերված, այլ վերապատմված առակների ու պատմվածքների տեսքով:

Ինչ վերաբերում է Նարեկացու «Մատյանին», ապա պետք է նշել, որ ի տարբերություն հետմիջին «Մասնավիի», այստեղ առավել ակնհայտ են սուրբգրային թեմաներն ու անժխտելի են սաղմոսների հետ ունեցած աղերսները: Ինչպես Ժ. Քլաուսթարյանն է նշում. «Թե՛ սաղմոսների, թե՛ Մատյանի հիմքում ընկած է խոստովանության ու աղոթքի ճանապարհով Աստծո ողորմածությանն արժանանալու գաղափարը: Մեղքի խոստովանություն, գղջում ու ապաշխարանք, իրենց երկուսի համար էլ, դա հիմնական խնդիր է: Անշուշտ, սաղմոսները տարաբնույթ են՝ գոհաբանական, փառաբանական, բայց և՛ ապաշխարանքի, գղջումի: Մատյանը հիմնականում առնչվում է վերջին բնույթի սաղմոսների հետ»⁷: Երկու հեղինակներն էլ ձգտում են կատարելագործման և «համաշնչապես» Աստծուն միանալու երջանկությանը, որը նրանց պոետիկայում ստանում է գեղարվեստական լուծում: Այս առանձնահատկությունն է, որ բազում հավատացյալների դարեր շարունակ ստիպել է աստվածային գործություն տեսել նշված երկու գործերում:

Անդրադառնալով քննարկվող պոետների ոճական ու բանաստեղծական առանձնահատկություններին, ընդհանրացնելով «Մասնավիում» և «Մատյանում» առկա դուրանյան և աստվածաշնչյան արձագանքները՝ մենք պայմանականորեն ընդհանրությունները դասակարգել ենք երկու խմբերի՝

1. Սուրբգրային խոսքի ուղղակի մեջբերում:

Նշված պոետները հազեցած են սուրբգրային ուղղակի հիշատակումներով: Հայտնի է, որ հայ միջնադարյան մատենագիրները հիմնականում խուսափել են 'Լուրանին առնչվող թեմաները քննարկելիս ուղղակի մեջբերում կատարել, որպեսզի այն «չամրագրվի» ժողովրդի

գիտակցության մեջ. Իսկ այս դեպքում ամեն մեկը՝ և՛ Նարեկացին և՛ Ռուսին. իրենց կրոնների ջատագովն են և շռայլորեն տարածում են իրենց Սուրբ գրքի գաղափարները: Բազմաթիվ խոհափիլիսոփայական, աստվածաբանական և նույնիսկ հոգեբանական մտքեր արտահայտելիս նրանց ոգնել են Սուրբ գրքերի խորհմաստ աֆորիզմները. ոյտնք մեջբերված են ռոմանց սեփական միջամտությամբ:

()րինակ՝ Նարեկացու «Մատյանում» կարդում ենք հետևյալը.

Քանզի զիա՞րդ արդեք զշուք երջանկին
Ինձ դատապարտելոյս նմանեցուցից՝ ասել ընդ նմին.
Թե՛ Ոչ մերձեցաւ առ իս թխրեալն սրտիս⁸:

Դժվար չէ նկատել՝ վերջին տուումը նշված «Ոչ մերձեցաւ առ իս թխրեալն սրտիս» արտահայտությունը մոդակիլորեն մեջ է բերվել Դավթի սաղմոսների գրքից, որտեղ նշված է. «Ծռտ սիրտ ունեցողն ինձ չմոտեցավ, անգգամն ինձնից խոտորվեց, բայց ես հոգ չարեցի»⁹:

Մի այլ տեղ Նարեկացին գրում է.

Յորժամ սիրտւմ աստուծոյ ի բռնք սրտե՛
Զյանցմունս նախնեացն իւր վարկանիցի,
Թե՛ Մեղաք մեք ընդ հարս մեր, անաւրինեցանք եւ յանցեաք,-
Եւ որ ի վախճանն յանգի սաղմոս՝
Իրաւամբք առ իս, քան առ Իսրայել¹⁰:

Այս օրիանկը նույնպես Դավթի «Սաղմոսների» հետևյալ մտքի արձագանքն է՝ «Մենք մեր հայրերի հետ մեղանչեցինք, անօրենություն և հանցանք գործեցինք»¹¹:

Ռուսին՝

ناز شد که انا إليه راجعون

صورت از بی صورتی آمد برون

12

...لفظ فرمود: دنیا ساعتیست

بس تو را هر لحظه مرگ و رختیست

13

Ձևը անձևությունից դուրս եկավ,
Բացահայտվեց այն, որ «դեպի Նա ենք վերադառնալու»¹⁴
Ուրեմն քեզ ամեն վայրկյան մահն ու վերածնունդն են սպասում,
Մարգարեն ասել է. «կյանքը մի ժամ է»:

Այս չորս ստղերից յուրաքանչյուրը պարունակում է դուրանյան որևէ արտահայտություն: Առաջինը՝ «անձն աշխարհ» պատկերը, հուշում է աշխարհի արարման ընթացքը: Ըստ Աստվածաշունչի և ըստ Ղուրանի՝ «Աստված աշխարհը ստեղծեց ոչնչից». գաղափար, որը մերժեցնում է Աստվածաշունչը և Ղուրանը: Երկրորդ մեսրան (տողը) "إله راجعون" «Պեպի Աստված վերադառնալու» գաղափարն է, որը բառացիորեն մեջ է բերվել Ղուրանի Ալ-Բադարա սուրայի 156-րդ այաթից: Սա և նրան հաջորդող մտքերը արտահայտում են մարդու «վերածննդի» գաղափարը: «Վերածնության» սուրբգրային միտքը բազմիցս կրկնվում է Ռումիի պոեզիայում: Իսկ քառսատղի վերջին՝ ավարտական խոսքը, որը բանաստեղծության քանոնային է՝ «կյանքը մի ժամ է», հիշատակում է Մարգարեի հայտնի հաղիսի ընդամենը մի մասը, որի ամբողջական տեքստը հետևյալն է. "انما مائة فاجعة" «Հավտային այս կյանքը մի ժամ է միայն, ուրեմն շտապի՛ր ապաշխարել»¹⁵: Ռումին ցանկացել է Մարգարեի խոսքերով հորդորել նրանց, որ այս կարճատև կյանքում պետք է ապաշխարեն: Սա բազմաբովանդակ ու դիպուկ քառատող է, որտեղ սեղմ ձևով արտահայտվել են կրոնա-փիլիսոփայական գաղափարներ: Այս ամենն անցնում է Ռումիի միստիկական էության միջով և մեզ է ներկայանում գեղարվեստական պատկերներով և այլաբանությամբ:

Ուշագրավ է այն հանգամանքը, որ և՛ Նարեկացու, և՛ Ռումիի պոեզիայում սուրբգրային նյութը նրանց գրչի ներքո հանգավորվել և միահյուսվել է, որը ստեղծագործության ռճական ու բանաստեղծական կառույցին:

2. Սուրբգրային խոսքի պատկերային համակարգի ազդեցությունը

Նարեկացու ստեղծագործության ոգին Աստվածաշունչն է՝ բիրլիական շունչը: «Ի խորոց սրտի խոսք ընդ Աստծոյ» արտահայտությամբ սկսվում է պոեմի ամեն մի գլուխը և անմիջապես աչքի է զարնում սաղմոսների ոճը՝ այն ոգեշունչ ու ջերմեռանդ խոսքերը, որոնք պետք է հասնեն Աստծուն, արձագանք գտնեն երկնային ոլորտներում: Նարեկացու, որը գիտակցությունը ձևավորված է Սուրբ Գրքի հիման վրա, որը և ստեղծում է նրա պատկերային համակարգը: Հոգևոր գրականության պատմության մեջ այն կատարելատիպ է և դարեր շարունակ չափանիշ է եղել «հետնադարեկյան սերունդների» համար:

Օրինակ՝ Քանգի եւ ի դեմս Հոգւոյն Սբբոյ այս են աղաչանք,

Նախընտրյալ սկզբան պատարագին.

Հորում գառնող երկնաւոր զենանի. զայս աղաւթեցի¹⁶:

Այստեղ նշված «Հորում գառնող երկնաւոր զենանի. զայս աղաւթեցի» արտահայտությունը Նոր կտակարանի «Հովհաննեսի Հայտնության» 49-50-րդ տողերի արձագանքն է. որտեղ ասվում է. «Ձեր հայրերը անապատում մանանան կերան. սակայն մեռան: Այս է երկնքից իջած հացը, որպեսզի. ով որ սրանից ուտի չմեռնի»¹⁷:

Սի այլ օրինակ՝ «Իսկ զի՞նչ պարտ իցէ ըստ արքունական հրամանիս՝ կենաց կանոնիս ասել Ադմայի տէր, եւ զհրամայեալ պատուէրդ ոչ առնել: Որ ինձէն իսկ զիս՝ զսկեղէն տախտակս խաւսուն. նուիրեալ քումդ պատգամի, զգրեալս մատամբդ աստուծոյ. եղծի, որ եւ խորտակելն է իրաւացի, եւ ես տխրատեսակ մրմով զերկրորդն մամութիւն առեալ հայթայթեմ»¹⁸:

Այստեղ քաղարկված է կտակաբանային թեման: Երրորդ տողում՝ «ասեմ «Ադմայի Տեր, բայց չկատարեմ պատվիրանը քո» արտահայտությունը Նոր Կտակարանի՝ Նուկաս ավետարանչի խոսքերն են. «Ինչո՞ւ ինձ «Տե՛ր, Տե՛ր» եք կոչում, իսկ ինչ ասում եմ՝ չեք անում»¹⁹:

Իսկ բանաստեղծության վերջին տողերում նշված «Քո մատով գրված ու սուրբ պատգամիդ նվիրված ռսկյա տախտակս խաւսուն» արտահայտությունը արտացոլում է Հին Կտակարանը, որտեղ ասվում է. «Երբ Աստված Աինա յերան վրա ավարտեց իր խոսքը, Մովսեսին տվեց վկայության երկու տախտակները՝ Աստծու մատով գրված քարե տախտակները»²⁰: Հետաքրքիր է, որ Մուհամմադ Մարգարեն «կրկնել» է այդ թեման՝ ներկայացնելով Թուր լեռան վրա Մովսեսի և Աստծու հանդիպումը:

Նշենք այն, որ Աստվածաշունչն ու սաղմոսները, Նորանն ու հաղիսները ունեն իրենց հատուկ մեկնությունները՝ (հուն. exegesis), սակայն այդ ամենն այսօր դուրս է մեր առջև դրված խնդրի սահմաններից:

Ռումիի մանրապատումները միայն առաջին հայացքից են աշխարհիկ: Իլյականում «Մասնավին» մի մոմումենտալ այլաբանություն է, որը Ռումիի միստիկական գաղափարների արտահայտությունն է: Ե՛վ՝ Նարեկացին, և՛ Ռումին ձգտում են Աստծուն: Հաճախ, ելք հեղինակն իր խոսքը Աստծուն է ուղղում. Նրա հետ երկխոսության մեջ է մտնում. սակայն

աներկբայորեն մնում է հոգևոր սահմանների մեջ: Շատ հաճախ էլ քննիչանրացնելով դուրանյան որևէ մի միտք, նույն պատկերավորությամբ, սակայն սեփական խոսքով այն փոխանցում է ընթերցողին:

آدم خاکی زحق آموخت علم تا به هفتم اسمان افروخت علم²¹

Հողածին մարդն Աստծուց սովորեց գիտությունը.

Որք յոթերորդ երկնքում էլ լույս տվեց:

Այս տալերը մեզ հիշեցնում են Վարանի Ալ-Ալադ սուրահում ասված հետևյալ տողերը. «Ընթերցի՛ր. քանզի քո արարիչը, ողորմած է: Նա, ով փետրագոյնով ուսուցանեց: Եվ սովորեցրեց մարդուն այն, ինչ չգիտեր»²². Ինչպես նկատում ենք, հեղինակը վերցրել է Վարանում արծարծված այն միտքը, համաձայն որի Աստված ի սկզբանե մարդուն հորդորել է սովորել ու գիտելիքներ ձեռք բերել: Իսկ բանաստեղծության հաջորդ ստեղծում նշված «յոթերորդ երկնքի» պատկերացումը իսլամական դիցաբանության արտահայտությունն է: Համաձայն Վարանի «Աստված երկրի վրա գոյություն ունեցող ամեն բան բարիքներից ստեղծեց ձեզ համար, այնուհետև երկնքին անդրադարձավ և այն որպես յոթ երկնքներ կարգավորեց, և Նա ամենայն ինչից տեղյակ է»²³: Դարձյալ դուրանյան խոսքերն ու գաղափարները Ռումի գրչի ու նրա բանաստեղծական ձիրքի միջոցով ձևավորվել ու պոետիկական տեսք են ստացել: Այսպիսով, սուրբ գրքերի մոտիվները կազմում են Նարեկացու և Ռումիի գաղափարական հիմքը և ձևավորվում են նրանց ստեղծագործության պոետիկական:

SILVA ALLAHVERDIAN
(YSU)

ON THE PROBLEM OF REFLECTIONS OF HOLY SCRIPTURES IN THE
POETRY
OF MOLANA'S ("MASNAVI MANAVI") AND OF GRIGOR OF NAREK
("BOOK OF LAMENTATIONS")

Observing on the two poets works. "Masnavai Manavi" of Molana and "Book of lamentations" of Naregatsi. we went into their deep thoughts and ideologies, and found many interesting and hidden points in their conclusions and the world of their greatest thoughts. Both of them tried to reach the same aim in the different ways. Their both

poetry is deeply mystical and based on Bible and Quran and is penetrated with images. themes and realities of sacred history, distinguished with intimate, personal character. The goal of both is the same. although the religions are different. The similarities of the points of their views are clear. but among the similarities they have also differences. Here by we try to concentrate on one of the most important and the most interesting similarities that is the influence of Holly Books, Quran and Bible on their famous works "Masnavni" and "Book of Lamentations". We have mentioned this influences in two ways: 1- direct use of the words of Bible and Quran, and 2- hidden use, in the shape of metaphors. We explain each part by using famous examples of two works.

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Ժամրային ձև, որը հանգավորվում է aa, bb, cc,...: «Մասնավի Մանավի» առեղծվածների գաղտնագրություն:
2. Ռումիի թուրքերեն անվանումն է, որը նշանակում է Տեր:
3. Ջաոֆինքուր Ա., Սերենեյ, Թեհրան, 1383, էջ 12:
4. Ջալալ Էդդին Մուհամադ Բալիի Ռումի, Մասնավի Մանավի, Թեհրան, 1990, երրորդ գիրք, էջ 19:
5. Ռումի, նշվ. աշխ., առաջին գիրք, 778:
6. Արդ-օլ-Ռահման Ջամի, Շարհն ահվալ վա ասրար, Թեհրան, 1320, էջ 87:
7. Ջալալինքուրյան Ժ., Գրիգոր Նարեկացու «Մատյան ողբերգության» պոեմի և սաղմոսների առնչությունները», Ս. Էջմիածին, 1997, էջ 26:
8. Գրիգոր Նարեկացի, Մատյան ողբերգության, Աշխատասիրությամբ՝ Պ. Խաչատրյանի և Ա. Ղազինյանի, Եր., 1983, Բան ԿԱ-ա:
9. Աստուածաշունչ, Մատեան հին և նոր կտակարանների, արեւելահայերէն նոր թարգմանութիւն, Ս. Էջմիածին, 1994, Սղ. 100.4:
10. Նարեկացի, նույն տեղում:
11. Աստուածաշունչ, Սղ. 105.6:
12. Ղուրան, Էդվարդ Հախվերդյանի թարգմանությամբ, Եր., 2006, 20, 156:
13. Ռումի, նշվ. աշխ., առաջին գիրք, 1140-1142:
14. Ղուրան, նույն տեղում:
15. Ֆորուգան Ֆար, Բադի օլ Ջաման, Ահադիս Մասնավի, Թեհրան, 1344, էջ 31:
16. Նարեկացի, Մատյան ողբերգության, Բան ԼԳ-ե:
17. Աստուածաշունչ, Նոր Կտակարան, Հե 6.49-50:
18. Նարեկացի, Մատյան ողբերգության, Բան ԼԳ-Ժ:
19. Աստուածաշունչ, Նոր կտակարան, Ղկ 6.46:
20. Աստուածաշունչ, Հին կտակարան, Եղք 31-18:
21. Ռումի, Մասնավի Մանավի, առաջին գիրք, 1021:
22. Ղուրան, 96, 4, 5:
23. Ղուրան, 1, 29: